

ESKİ ESER KAÇAKÇILIĞI ve BASINDAKİ YERİ

Öğr. Gör. Tülay ERGİL
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
İletişim Fakültesi

Uygarlığın beşiği olan Anadolu toprakları her yönüyle bereketlidir. Yurdumuz kültürel değerler bakımından dünyanın en zengin ülkeleri arasında, hatta belki de başında gelir. Bu topraklarda yüzyıllar boyunca büyük uygarlıklar yaşamıştır. Bunlar o kadar çeşitlidir ki, başka hiçbir ülkede bu kadar üst üste gelmiş geçmiş uygarlık tabakasına rastlamak hemen hemen mümkün değildir. İşte bu özelliklerinden ötürü alaka uyandırır ve yıllardır soyulur.

Türkiye'nin kanayan yaralarından biri olan "tarih soygunculuğu" veya bir başka deyişle "eski eser kaçakçılığı" konusunda ülkemiz bir arayış içinde. Aslında bu konular yeni yeni konuşulmaya, üzerinde durulmaya başlamıştır. Bu bile çok önemli bir aşama. Konunun gündemde tutulması önemli. Kuşkusuz kültürel varlıklarımıza sahiplenmeye, korumaya özendirilmenin en etkin silahı bugün yaygın kullanılan tanımıyla medyadır. Bu değerlerimizle görevleri gereği müzeciler, koleksiyon yapma tutkusunda olan kişiler, define arayıcıları ve antika tüccarları yani kültür varlığı ticareti yapan sektör değişik açılardan ilgilenirler. Ayrıca kültür değerlerinin alım ve satımı ile ilgilenen kişiler, zaman zaman müzayedeler düzenliyerek eserlerin el değiştirmesine neden olurlar.

Konu çok geniş kapsamlı. Bu nedenle izinsiz gizli kazı yaparak bazen de mevcut koleksiyonlardan çalmak suretiyle elde edilen eski eserlerin yasa dışı yollarla yurt dışına çıkarılıp satılması olayı olan "eski eser kaçakçılığı" sorununu tek cephede çözümlenmek mümkün değildir. Biz, bu konuda ayrıntıya girmeksizin, eski eser kaçakçılığının tarihçesi, özellikle ülkemiz baki-

mından önemi büyük olan Eski Eserler Hukuku, kaçırılan eserler, iade edilenler ve tedbirler üzerine özetlenmiş bilgi vermekle yetineceğiz. Ayrıca yazılı basında konuyu işleyen haber ve yorumlardan alıntı ve yazı üstü başlıklarını vermekle yetineceğiz.

Eski eser kaçırılığının tarihçesi:

Türkiye eski eserlerini yeni fark ediyor. Anadolu uygarlıklarının yağmalanması 19.yüzyılda başlamıştır. Anadolu'ya batıdan gelen eski eser meraklıları, gezginler, diplomatlar, bölge bölge dolaşarak izinli ya da izinsiz kazı yapmışlar ortaya çıkardıkları eserleri yine izinli ya da izinsiz ülkelerine götürerek koleksiyonlarına katmışlar veya müzelere satmışlardır.

Osmanlı'ların çöküş döneminde izinli yürütülen bu yağma, bazı sultanların ilgi eksikliği yüzünden, kazı yapan ekiplere "taş çıkarsa sizin, altın çıkarsa benim" detirtecek denli ileri boyutlara ulaşmıştı. Eserlerin çoğu padişah fermanlarıyla yabancı müzelere bağış olarak verilmişti. Bu dönemde "İh-san-ı şahanelerle" veya yine eski bir deyişle "müsade-i mahsusa" ile batı ülkeleri doğunun zengin kültür kaynaklarından yararlanmışlar, topraklarımızdan çıkan eserlerle müzelerini doldurmuşlardır. Evet, Anadolu'daki bu zenginliğe önem vermeme, buna karşın batıların bu değerlerin önemini bilincine varmış olmaları o yıllarda koca koca anıtların sökülüp yurt dışına götürülmesine neden olmuştur. Yine o dönemde bulunan eserlerin üçte birinin arazi sahibine, üçte birinin bulana, üçte birinin ise devlete ait olarak kabul edilmesi en değerli parçaların, bunları bulan batılılar tarafından Anadolu'dan sökülüp götürülmesine olanak sağlamıştır (1).

Cumhuriyet döneminde ise Anadolu uygarlıklarının araştırılmasına ve bu uygarlıkların korunmasına büyük önem verildiğini, yabancı kazıların yanı sıra Ulu önder Atatürk'ün emirleri ile 1933 yılında Ahlatlıbel'de ve daha sonra Alacahöyük'te Türk bilim kurumlarınca arkeolojik kazılara başlanılması ifade edilmiş oluyor. Ancak kültür zenginliği, cehalet ve ekonomik koşullar nedeniyle eserlerimizin yurt dışına çıkması dün, bugünde devam etmektedir.

Yurt dışına kaçırılan eserlerle ilgili bir envanter yapmaya kalkarsak dünya müzelerinde ve özel koleksiyonlarda bulunan Anadolu'dan kaçırılmış eserlerin ürkütücü boyutlarda olduğunu söyleyebiliriz (2).

Amacım Türkiye'den kaçırılan eserlerin literature geçirmiş ve en ta-

nınmış olanlarının kısa öykülerine değinerek bu yazımız kanalıyla konuyu bir kez daha gündeme getirmek olacaktır.

YURT DIŞINA KAÇIRILAN ESERLERDEN ÖRNEKLER

HARPY ANIT MEZARI - NEREİDLER ANITI - 1840

Likya bölgesinde Kaş-Fethiye arasındaki Kınık köyü yanındaki Ksanthos antik kentinde ilk soygun olayı Charles Fellow'un 1840'larda buraları keşfedip kazılara başlamasıyla gerçekleşmiştir. Fellows bulduğu kalıntıları padişahın özel izniyle, antik sahil kenti Patara'ya yanaşan İngiliz donanmasına ait savaş gemilerine yükliyerek İngiltere'ye taşımıştır.

Harpy Anıt Mezarı

İngiltere British Museum'da orjinal taş rolieflerin yerine konan alçı kopyaları ile tiyatronun hemen yanında yer alır.

Nereidler Anıtı

Yaklaşık İ.Ö. 400 yıllarında Ksanthos'un yöneticilerinden biri için mezar olarak yapılmıştır. Tüm heykelleri British Museum'a taşınmıştır.

BODRUM MAUSOLEUMU - 1844

Dünyanın yedi harikasından biri olarak tanınan Bodrum'daki mezar anıtının kısa öyküsü şöyle. İ.Ö. 4.yy'da yapılan bu anıt İ.Ö. 14.yy'da Ege'de meydana gelen bir depremde yıkılmıştır. Olağanüstü heykeltıraşlık örneği yansıtan parçalar, Bodrum kalesinin yapımında kullanılmıştır.

İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi Lord Stratford diplomatik görevi yanı sıra arkeoloji ile de yakından ilgilenmiş, kaledeki antik taşları tespit etmiş ve Sultan Abdülmecid'den aldığı izinle bu taşları duvarlardan söktürerek, heykellerle birlikte ülkesine göndermiştir. Ayrıca Mausoleum'un bulunduğu yerde kazı izni almış ve yine Sultanın özel fermanıyla eserleri yurt dışına çıkarmıştır.

Tamamı bugün British Museum'da olan eserlerin yurdumuza iadesi için Halikarnas Balıkcısı tarafından yazılan bir mektuba cevap şöyle verilmiştir. "Siz bize ilham verdiniz, eserlerin arkasındaki fonu Bodrum'un güne-

şinden esinlenerek yeniden yaptırdık. Eserleri iade etmemiz mümkün değildir. Gelin burada görün (4).

KNIDOS ESERLERİ-1856

1856-1859 yıllarında buraya gelen Sir Charles Newton tarihi kalıntıları bulmuş ve şehrin bekçisi olan aslan heykelini ve pek çok eseri British Museum'a götürmüştür.

EFES ESERLERİ - 1869

Ephoses antik kentinde, ilk kazıya 1969 yılında İngiliz J.Wood, Artemision'da başlatmış ve dünyanın yedi harikasından biri olarak tanımlanan, çift sıra sütunlarla çevrili Artemis Tapınağını ortaya çıkarmıştır. Ön sıradaki sütun dizisinin alt kısımları çok güzel işlenmiş kabartmalarla süslü olan bu muhteşem Tapınağın bulunan tüm parçaları British Museum'a taşınmıştır. Bugün ise halk arasında "İngiliz çukuru" denilen yerde kırık dökük sütun parçaları ve 1973 yılında restore edilmiş sadece bir sütun vardır.

Efes'te 1895 yılından beri Avusturyalılar kazı çalışmalarını sürdürmektedirler. Sultan II. Abdülhamit devrinde, çıkan eserler padişaha yapılan baskı sonucu, onun izniyle Viyana Arkeoloji Müzesine taşınmış, dönemin müze müdürü Halil Ethem Bey, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kendilerine tekrar kazı izni verilmesi için gelen Avusturyalı'lara Efes eserlerini iade etmedikçe kazı izni verilmeyeceğini söylemiş, bunun üzerine götürülen eserlerin bir kısmı İstanbul Arkeoloji Müzelerine iade edilmiştir.

Antik Ephesos kentindeki Celsus kütüphanesi'nin cephesinde "zeka, kader, ilim ve fazilet" niteliklerini simgeleyen Sophia, Arete, Ennoia, Episteme isimlerindeki dört değerli heykel 1903 yılında Viyana Arkeoloji Müzesi'ne sultanın izniyle taşınmış ve padişaha da bu dört heykel karşılığı Avusturya İmparatoru tarafından iki yağız at hediye olarak gönderilmişti. Bundan tam 75 yıl sonra, Avusturya kazı ekibi bunların kopyalarını yaparak, burada kalan kaidelerin üzerine yerleştirmişlerdir (5).

BERGAMA ZEUS SUNAĞI - 1872

Bergama en parlak dönemini Eumenes 11 (İ.Ö. 2.yy) zamanında, onun Galat'ları yenmesinden sonra yaşamıştır. Üst kaleyi görkemli bir Residenz halinde tamamen yeniden imar ettirmiştir. Sunak, Bergama kralı Eume-

nes zamanında onun Galat'lara karşı kazandığı zaferin bir anıtı olarak inşa edilmiştir (6). Tanrıların tanrısı Zeus ve kızı Athena'ya adanan anıtın üzerindeki çepeçevre dolaşan kabartmalı frizde Olympos tanrılarının yeraltı güçlerine ve Gigantlara karşı zaferi görülür.

Sunağın yurt dışına giden ilk parçaları bir heykel başıyla gövdesi olmuştur. Bunlar İngiltere'nin büyük koleksiyonlarından Arundel dükü Thomas Howard (1586-1646) tarafından İngiltere'ye götürülmüştür. Bu olaydan yaklaşık 250 yıl kadar sonra Carl Humann Anadolu'da yol çalışmalarında bulunur. Bu çalışmaları sırasında yaptığı kazılarda birçok yörede tarihi kalıntılara rastlıyarak bunları yurt dışına kaçırmıştır. Daha sonra Hellenistik dönemin şaheserlerinden olan Zeus Sunağını bulmak için özel olarak çalışmalara başlamıştır. Sunaktaki tanrıların devlerle mücadelesini anlatan kabartmalar, devrinin en güzel heykeltraşlık örneklerindedir. Sultanının fermanı ile sunağın bütün parçalarını eksiksiz bulup, tek tek numaralanıp yurt dışına çıkarılmıştır. Sunak bir sene içinde adına inşa edilen Berlin Pergamon Museum'da özel olarak düzenlenen görkemli salona yerleştirilir (1872).

Zeus Sunağı'nın olduğu yerde bugün sadece temel ve basamakları bulunmaktadır. Aradan yüz yılı aşan bir zaman geçti. Bugünün yetkilileri dönün yetkililerinin kaptırdıkları "taş parçalarını" geri alabilmek için kıyasıya bir uğraşa girmişlerdir. Gazete sütunları incelendiğinde 1990-91 yıllarında yoğun olarak bir kampanya ile ilgili haberler dikkat çekmektedir (7).

TRUVA HAZİNESİ - 1873

Truva antik kenti, dünya tarih ve kültürünü büyük ölçüde etkilemiş önemli bir yerdir. İlginç mitolojik ve arkeolojik öyküleriyle her zaman dikkatleri üzerinde yoğunlaştırmıştır.

Truva kentinde kazı yapan Heinrich Schliemann bulduğu hazineyi 1873 yılında yurt dışına götürmüş ve bir çoğunun kaybolmasına neden olmuştur. Öyküde dikkat çeken belge, bayan Schliemann'ın olağanüstü takılarıyla çektiği fotoğraftır. Ne yazık ki bugün bu eserler yoktur. Bugün gündemde olan konu tüm Truva buluntularının ne zaman ve nerede birleşeceği (8).

KÜLTEPE TABLETLERİ - 1907

Alman Arkeoloji Enstitüsü adına Türkiye'ye gelen Prf. Winkler tarafından Boğazköy (Hattuşas)'da bulunan 100400 adet Hitit çivi yazılı tablet ile

iki sfenks, incelenip iade edilmek üzere 1906-12 yılları arasında Berlin'e gönderilmişti. Tabletlerin yaklaşık üç bini ile bir sfenks 1943. yılında incelenip Türkiye'ye iade edilmiştir. Diğer eserlerin 1975 yılında Türkiye'ye iadesi için girişimde bulunulmuştur. Yetkililer Doğu Berlin Büyükelçimize eserler vermeye hazır olduklarını bildirmişlerdir. Ancak Türkiye buna pek güvenmemiş olacak ki Unesco'ya başvuruda bulunmuştur. Yapıcı ilişkilerden sonra tabletlerin iade edilmesinden sonra başvurunun geri çekileceğini belirtmiş ve bir heyet gönderme hazırlıklarına girişilmiştir.

SARD ESERLERİ-1910

Lidya devletinin başkenti olan Sarta kazı çalışmaları, Amerika'da kurulan Sard kazıları Cemiyeti ile Pricctor Üniversitesi işbirliği ve Osmanlı Devletinin izniyle 1910 yılında başlamıştır. 1914 yılına kadar çıkarılan eserler Sard'da koruma altına alınmıştır. Birinci dünya savaşı sırasında kazı çalışmaları durdurulmuştur. Depoda korunan eserler, 1918 yılında İzmir'e taşınarak "Sultani Mektebi" ambarlarına yerleştirilmiştir. İzmir'in Yunan işgali sırasında eserler Yunanlıların eline geçmiştir. İşgal sırasında Amerika'lılar yeniden kazılara başlamış ve değerli 30 altın Lidya sikkesi bulmuşlardır. Türk taarruzunun parlak bir zaferle sonuçlandığı günlerde, Amerika'lılar İzmir yanğını bahane ederek tüm eserleri 56 sandığa yerleştirmiş ve Amerika'ya göndermiştir. Olaya müzeci Halil Edhem el atmış ve 30 sikkenin İzmir Amerikan Konsolosluğunda korunduğunu, 56 sandık içinde Sard eserlerinde New York (daki Metropolitan Museum of Art'da depolandığını öğrenmiş ve serlerin iadesi için çalışmalara başlamıştır. 1922 yılında başlattığı iade kampanyasını büyük bir heyecanla yürütmüş, uzun yazışmalardan sonra 53 sandık eserin iadesinin kabul edildiği ve 25 Haziran 1924 günü İzmir'e gönderildiği bildirilmişti. 30 sikke ile etüdük olarak ayrılan 120 sikkenin de Türkiye'ye iadesi istenmiştir. Amerika'lılar bu isteği birkaç parça Sard eserinin kendilerine hediye edilmesi şartıyla kabul etmişlerdir.

Bugün Sard'da Amerika Harward ve Cornell Üniversitesi, bilim adamları tarafından yine kazılar yürütülmekte, çıkan eserler Manisa Müzesine veya kazı deposunda korunmaktadır. (9)

DORAK DEFİNESİ - 1959

Bugüne dek Dorak Definesi üzerindeki sır perdesi kaldırılmamıştır. Define gerçek midir? Gerçekse bu define nerededir? Bu sorular henüz cevap-

landırılmamıştır. Yayınlardaki eserler kayıplar dosyasına konulmuştur.

Apolyont Gölü'nün yanındaki Dorak Köyü'nde bulunduğu söylenen eserler Ankara Arkeoloji Enstitüsü'nde görevli arkeolog James Mellart'ın Yunan asıllı Anna Papastrati isimli bir kadınla tren yolculuğu sırasında tanışması, kadının kolundaki bileziğin dikkatini çekmesi ve kadının Mellart'ı İzmir'deki evine davet etmesi, Mellart'ın diğer eserleri incelemesi ve yayınlamasıyla gündeme gelmiştir (10).

1966 yılında "She Sunday Times" yayın organında iki İngiliz gazeteci, Türkiye'ye gelerek nerede olduğu bilinmeyen "Dorak Definesi" konusu üzerinde araştırma yapmışlar ve sonucu o yıl (1966) iki makale halinde, daha sonra lüks bir sanat dergisi olan Horizon'da ikinci bir yazı olarak yayınlamışlardı (1967). Aynı yıl, aynı konuyu bir kitapta daha etraflı bir şekilde ele alınmışlardı (11). Kitabın sunuş yazısında Dorak hadisesi, adeta gerçek hayatta yer almış bir James Bond hikayesine benzemektedir. Yazarlar Mellart'ı korumakta, Türkiye'de eski eser kaçakçılığının yapılageldiğini ve Anadolu'da arkeolojik çalışmalar yapmış Mellart'ın cezalandırılmasının yerinde olamayacağı tezini savunmuşlardır. Yazarlara göre Mellart mesleki çekişmelerin kurbanı olmuştur. Türkiye'deki Eski Eser Kaçakçılığının ve arkeolojik alanların tahrip edilmesinin sorumlusu olarak Türk'ler gösterilmekte, ancak batı insanı alıcı olmasa bu tahribatın bu denli olmayacağı gerçeğine aynı önem verilmemiştir.

Kimliği bilinmeyen Papisrati isimli Rum kızı tarafından, nerede olduğu bilinmeyen bir evde kendisine eser gösterilmesi ve eserlerin yayınlanmasının Türk yetkililerince sorumsuz ve ciddi olmayan bir davranış olarak nitelendirilmiş, Mellart'ın kazı izni iptal edilmiş ve kendisine "Dorak efsanesi gerçek midir? Gerçekse bu define nerededir?" soruları sorulmuş, fakat cevap alınamamıştır (12).

KUMLUCA DEFİNESİ - 1963

1963 yılında Antalya yakınlarında antik kent Corydalla (Kumluca)'da fakir ve yaşlı bir köylü kadının, tarlasında sert metal parçalarına rastlanmasıyla ortaya çıkan arkeoloji literatüründe "Kumluca Definesi" olarak tanınan, gümüşten Bizans dönemine ait çok sayıda kilise eşyası bulunmuştur. İstanbul'da bu olayı duyan antikacılar hazinenin bir kısmını köylülerden satın almışlar, durumu öğrenen Antalya müzesi, harekete geçerek, kalan diğer parçaları alır ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'ni restorasyonu yapılması için gön-

derir. Yasa dışı yollarla yurt dışına çıkarılan ve A.B.D'de Dumbarton Oaks Koleksiyonuna giren eserlerin 1967 yılında yayımlanan katalogunda Kumluca'dan geldiği belirtilen sekiz adet eserin fotoğrafı yayınlanır ve böylece durum ortaya çıkar. Define'nin bir kısmı bugün Antalya Müzesinde sergilenmektedir (13).

NİKE SARKAÇLI KÜPE - 1963

Antik Nikomedia (İzmit) şehrinin kuzeyinde bir tepe üzerinde kurulmuş olan Tepecik mahallesinde 1963 yılında bir yapının temel kazısı yapılırken Hellenistik döneme ait bir mezar bulunmuştur. Mezardan çok ince işçilik gösteren bilezik, Nike sarkaçlı küpe, iki altın yüzük, Herakles düğümlü göğüs süsü ve çeşitli altın parçaları ele geçmiştir. Buluntular arasında altın etek parçası, ikinci bir küpenin varlığından söz ettirmiştir. Eserler, İstanbul Arkeoloji Müzesine getirilmiş ve kasada koruma altına alınmıştır. Sözünü ettiğim tarihi kasada bulunan, henüz sergilenmeyen küpelerin katalog çalışmasını yaparken İzmit'te bulunan Nike sarkaçlı küpeyle, 1964 yılında A.B.D'de Richmond-Virginia Museum of Fine Art's envanterine kaydedilen Nike sarkaçlı küpenin eş görünümlü olmaları dikkatimi çekti. Yanlış bu küpenin uçan etek kısmı eksikti. İşte tespitimi doğrulayan bu parça, İstanbul Arkeoloji Müzesi kasasında bulunuyordu. Demek oluyorki 1964 yılında Amerika'ya giden Nike'li küpe 1963 yılında İzmit'te açılan mezardan çıkarılarak yurt dışına yasa dışı yollarda görülmüştür (14).

KARUN HAZİNESİ - 1966

1960'lı yıllarda Manisa-Uşak civarındaki tümülüslerden kaçak kazılarla çıkarılıp 28 yıldan fazla A.B.D'de Metropolitan Museum depolarında bekletildikten sonra unutulduğu umularak bir kısmı sergilenen ve 1963 yılında Metropolitan Müzesine ait "A great and Roman Treasury" isimli katalogta Uşak ve çevresine ait 40 eserin fotoğrafı yayınlanmıştır. Karun Hazinesi bu kültür zenginliğinin bir parçasıdır. Bu eserlerin Türkiye iade edilmesi, Kültür Bakanlığı, Müzeler Genel Müdürlüğü'nün açtığı hukuksal davalar ve gazeteci Ö.Acar'ın ısrarlı çalışması sonucu gerçekleşmiştir (15).

İZMİR MÜZESİ SOYGUNU - 1969

1969 yılında bir gece bekçisinin öldürülmesinden sonra soyulması eski eser kaçakçılığının yeni bir boyutu olarak ortaya çıkmış ve konu bir gazetesinin "Düşünenler köşesinde" iki üniversite hocası bir müzeci ve bir koleksi-

yoncu tarafından irdelenmiştir (16).

HERAKLES LAHDİ - 1973

İ.Ö. II. yüz yıla tarihlenen Herakles Lahdi, Antalya ili antik Perga kentinde yapılan kaçak kazılarla ortaya çıkarılmış ve 1973 yılında yurt dışına kaçırılmak istenirken İstanbul'da iki grup halinde yakalanmıştı. Ancak Lahite ait parçalar bulunamamıştı. A.B.D'de Paul Getty Müzesi tarafından 1973 yılında yayınlanan dergiden Lahtin bir parçasının A.B.D'de olduğu öğrenilmişti. Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından yapılan girişimler sonunda Herakles Lahtine ait bu parça 1981 yılında Amerika'dan getirilerek Antalya Müzesindeki Lahitteki yerine konulmuştur.

EFES MÜZESİ SOYGUNU - 1974

1974 yılında müzenin demir parmakları kesilerek müze deposundan bronz bir vazo çalınmış, 1982'de iadesi sağlanmıştır.

VAN URARTU ESERLERİ-1974

1974 yılında kaçırılan Urartu uygarlığına ait eserlerin Londra'da Sotheby müzesinde satışa sunulduğu öğrenilmiş ve eski eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından satın alınarak 1975'de getirilmiştir.

- M.İ. Tunay, "Müze soygununa bir yenisi daha eklendi GORDİON", Pirelli, sayı. 141, yıl 12.Haziran 1976, İstanbul 1976, s.2-3.

GORDION MÜZESİ SOYGUNU - 1976

5. Mayıs 1976 tarihinde gece bekçisi etkisiz hale getirilerek meçhul sahipler tarafından soyulmuş ve 41 adet frig eseri çalınmıştır. Güvenlik kuvvetlerinin çalışmaları sonucu 25 eser kaçakçılarla birlikte yakalanmıştır. Geri kalan eserler hala bulunamamıştır. Kaçakçıların yakalanmaları sırasında silahlı çatışmaya girmeleri konunun ne denli büyük boyutlara ulaştığını göstermektedir. (17)

APHRODİSİAS SOYGUNU - 1976

Aydın'ın Karacasu ilçesine bağlı Geyre köyündeki Aphrodisias kazı yerindeki eserlerin korunduğu deposu, 1976 tarihinde, duvarı delip içeri gi-

ren meçhul kişilerce soyularak sekiz adet eser çalınmıştır. Kazı başkanı rahmetli Prof. Dr. Kenan Erim, başta "antika kaçakçılığına karşı" yazılara yer veren Amerikan Dergisi (Juornal of field Archeology) olmak üzere; çeşitli sanat dergilerine çalınan sekiz eserin çeşitli yönlerden çekilmiş fotoğraflarını ve yazılarını gönderir (18). Yayınlardan sonra "Sakallı erkek başı" adlı eser, imzasız bir mektup ekinde paketlenmiş olarak K.Erim'in adresine gönderilmiştir. Eser elçiliğimiz kanalı ile yurda getirilmiştir. Dört eser daha bu yolla geri alınmıştır. "Eros'un mermer heykeli" Erim tarafından bir antikacıda görülmüş ve polis yardımıyla, elçilik kanalıyla yurda getirilmiştir (1980). Böylece sekiz eserden altısı bulunmuş ve müzeye konulmuştur. İki eser ise kayıplar dosyasındadır.

1984 yılında müze ikinci kez soyulur. Soyguncular müzede saklanarak gece olunca vitrinleri kırıp, bir altın kolye, seramik minyatür vazo ve iki heykeli alarak kaçmışlardır.

ELMALI HAZİNESİ-1984

Yabancıların "Dekadrahmi definesi" adını verdikleri, 1900 adet antik sikkeden oluşan define, Antalya'nın Elmalı ilçesinden 1984 yılında yurt dışına kaçırılmıştır. Eserlerin büyük bir bölümü Teksas'da yaşayan zengin iş adamı William Koch ve televizyonun eski sunucularından Merv Griffin'e satılmış, Amerikan sikke kuruluşları ilanlarında ve yayınlarında bu büyük hazinenin Türkiye'den kaçırıldığını gizlemeden belirtmişlerdir. Türk hükümetinin harekete geçmesinden sonra müzayededen 10 adet sikke bedelsiz geri alınmıştır. (19)

HİTİT TABLETİ PARÇASI - 1988

1988 yılında Erlenmeyer koleksiyonuna ait bir katalog'dan bir Boğazköy tablet parçasının Ankara Anadolu Meneniyetleri Müzesi koleksiyonunda bulunan 1956 yılında Boğazköy kazısından çıkarılan bir tablet parçasını tamamlayan bir eser olduğu ileri sürülmüştür. 13.Aralık.1988 tarihinde Londra'daki ünlü Christie's Manson firmasının organize ettiği bir müzayedede satışa sunulmuştur (20).

Basında yoğun olarak yer alan haberler sonucu, Kültür Bakanlığı müzayedeye katılarak eseri almıştır (21).

Tablet İ.Ö. 1275-1250 yılları arasında Mısır kralı II. Ramses'in karısı

Naptera tarafından Hitit kralı II. Hattuşili'nin karısı Puduhepa'ya Akadca yazılmış bir mektuptur. Ayrıca o dönemdeki siyasi ilişkiler bakımından değerli bilgiler veren tabletlerden birisidir. İki devlet arasındaki iyi ilişkilerden ve birbirlerine gönderdikleri hediyelerden söz eder. Bu ve buna benzer mektuplara giriş kısmı alıcı ile gönderenin adlarını içermektedir. İkinci bölümünde mektubu gönderen, mektubu alacak olanın evine, ailesine, asillerine, askeri kuvvetlerine iyi dileklerini bildirmekte, kendisinin de iyi olduğunu söylemektedir. Üçüncü bölümünde ise asıl konuya geçilmektedir (22).

Kaçırılan eserlerin iadesi-geri alma çabaları:

Anadolu'da yaşamış uygarlıkların yarattıkları eserleri insanlığın ortak mirası kabul eden Türkiye Cumhuriyeti Devleti bu eserlerin ait oldukları yere iadelerini sağlamak için büyük çaba göstermektedir. Bir yandan Unesco'nun koruyucu sözleşmesi, ICOM ve ICOMOS'un girişimleri, öte yandan bilim adamlarının bir dedektif titizliği ile sürdürdükleri araştırmalar sonucu pek çok eserin buluntu yerinin belirlenmesi sağlanmıştır. ICOM (Uluslararası Müzeler Konseyi Teşkilatı) 16 Kasım 1946'da merkezi Paris'te olmak üzere kurulmuş, Türkiye ise 24 Ağustos 1956 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla ICOM'a üye olmuş ve "Türkiye Milli Komitesi" kurulmuş, yönetmenliği 15.5.1985 gün ve 18755 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. ICOMOS (Milletlerarası Anıtlar ve Sitler Konseyi) Unesco'nun bir koludur. ICOMOS Türkiye Milli Komitesi 11. Mart. 1967 tarihinde kurulmuş, 18. Mayıs. 1974 günü 14890 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan yönetmelik gereğince faaliyete başlamıştır. UNESCO CONVENTION - Unesco koruyucu antlaşması ise şöyledir; Bir ülkeden, ya da müzeden çalınan bir eser, bir başka müze tarafından satın alınamaz, sergilenemez sonradan anlaşılabilirse bile ait olduğu ülkeye geri verilir.

Yurt dışına kaçırılan eski eserlerimizi satın alarak müzelerinde koruyan veya sergileyen bazı müzelerden eserlerimizi geri almak için Kültür Bakanlığı çalışmalarını sürdürmekte ve bu konuda kararlı olduğunu vurgulayabiliriz. Geçmişe doğru baktığımızda Bakanlığın özellikle son yıllardaki girişimleri olumlu sonuçlar vermiş ve bazı ülkelerden getirilen eserlerimiz ait oldukları müzelerde sergilenmeye sunulmuşlardır. 1976 yılında Aphrodisias Müzesi'nden çalınan sekiz adet eserin altısı 1980 yılında, 1970 yılında Antalya-Perge'den kaçırılan Herakles Lahdi'ne ait parça 1981 yılında, 1974 yılında Efes Müzesinden çalınan vazıo 1982 yılında ve 1963 yılında Amerika-New York'taki Metropolitan Sanat Müzesi'ne giden 351 parça eserden oluşan "Karun Hazinesi" 1993 yılında geri gelen eserlerdir.

Eski eserlerimizin korunduğu hukuk kuralları:

Eski eserler Hukununun önemi özellikle ülkemiz bakımından fazladır. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına 1961 metninde md.50.f.v "Devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtların korunmasını sağlar" ilkesi konmuştur. 1982 Anayasası ise, konuya başlı başına bir madde ayırmaktadır; XI. Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması Madde 63.-Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici tedbirler alır.

Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir.

Eski Eserler Hukuku, diğer bazı hukuk dalları (Anayasa Hukuku, Medeni Hukuk, Borçlar Hukuku, Ticaret Hukuku, Ceza Hukuku, Düşünsel Yapıtlar Hukuku) tarih, sanat tarihi, arkeoloji, epigrafi yanı yazıtları inceleme bilimi, numizmatik yanı paraları inceleme bilimi gibi bir takım bilim dalları ile bağlantısı vardır (23).

İlk kez, 1869 yılında Asar-ı Atika Nizamnamesi adlı bir tüzük hazırlanmıştır. 1874 yılında bir yenisi, 1884 yılında bir giriş, dört bölüm ve bir sonuç şeklinde sıralanmış olarak 36 maddeden oluşan bir yenisi yürürlüğe konulmuştur. Arkeolojik kazılara bir takım esaslar getirmekle beraber, kazılardan ele geçen eserlerin kimlere ait (eserlerin üçte birinin kazı yapana, üçte birinin arazi sahibine, üçte birinin de devlete ait) olacağını gösteren üçüncü maddesi ile, eserlerin yurt dışına çıkarılmasını yasaklamayan, basit işlemlere tabi tutan otuz ikinci maddesi eski eserlerimizin yurt dışına çıkarılmasını kolaylaştıran taraflardır.

1884 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi 100 yıla yakın yürürlükte kalmıştır. Bu nizamnamede kazı yapana ve arazi sahibine pay verilmesi hükmü ortadan kaldırılmış ve eski eserlerin yurt dışına çıkarılması yasaklanmıştır. Bu nazamname metni Osman Hamdi Bey'in tek başına hazırlamak zorunda olduğu günlerde çıkmıştır. O yıllarda "Nizamname" adını taşıyan metinler bugünkü anlamda "tüzük" değildir. Yasa değerindedir: O gün için ileri bir görüşle hazırlanmış olan Asar-ı Atika Nizamnamesi ülkenin şartları dikkate alınarak eski eser ticaretinin tamamen yasaklanmamış, ancak ruhsatnameye bağliyerek disiplin altına almak amacı güdülmüştür. Çeşitli nedenlerle elinin altında eski eser bulunduranlar, bunları, birgün satmak istemeleri durumunda

bu satışa olanak sağlamak ve ruhsatlı antikacılar eliyle bunları önce müzeye gösterilmesinin sağlanması istenmiştir. Ayrıca eski eser bulanlara ikramiye verilmesi de öngörülmüştür (24).

25.4.1973 tarihli 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu oldukça uzun bir yasa idi. 55 maddesi vardı. Asar-ı Atika Nizamnamesine göre önemli bir sistem değişikliği getirmemişti. Onun felsefesi doğrultusunda toplumcu bir tutumla, bireysel özgürlükleri kamu yararına sınırlayan yeni kurullar getiriyordu. Yasa eski eser meraklısı aydınlarca benimsenmiş, desteklenmişti. Kendi çıkarları çiğnenen veya çiğnenecek olan çevreler tarafından ise tenkit edilmişti. Ayrıca 1710 sayılı yasa kamuoyu önünde tartışılmadan, hukukçular görev almadan, Eski Eserler, Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde hazırlanması, çelişkiler, aksaklıklar, sakıncalı kuralların olması ve bazı konuların yeterince düzenlenmemiş yönleriyle eleştirilmişti. Bu nedenle Eski Eserler Hukuk'unu değiştirme hazırlıklarına girişildi (25).

21.7.1983 tarihinde "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu" adını taşıyan 2863 sayılı 76 maddelik yasa kabul edildi. 3386 sayılı yasa ile değişik şekli Resmi Gazete'nin 24.6.1987 gün ve 19497 sayılı nüshasında yayınlanmış ve aynı gün yürürlüğe girmiştir (26).

Bu en yeni yasaya göre, gerek devlete, gerekse özel/tüzel kişilere ait emlak ve arazide çıkan her çeşit eski eser devletin malıdır: bunları bulanlar en yakın müzeye haber vermek zorundadır ve eserler müze tarafından satın alınırlar. Aynı yasa yurt içinde kamu ve tüzel kişilere koleksiyon yapma ve özel müze kurma izni verir (27). Buradaki amaç belki de yurt içindeki alış gücünü arttırmak, böylece eserlerin yerli piyasayı daha fazla "mal" ile beslemek için gizli kazılar artar. Zaten özel ve koleksiyonerlerimizin alış gücü yurt dışı antika piyasasının sunduğu astronomik fiyatlarla yarışacak seviyede değildir; onlar bugün için sadece yurt içi antika piyasasında devlet müzeleri ile rekabet halindedirler. Bu rekabetinde kaçakçılığı önleyemeyeceği aşikardır.

1983 Yasası eski eserlerin geçici sergiler amacıyla yurt dışına çıkarılmasına izin veren bir esneklik getirmiştir. Yasadaki yenilik sayesinde yabancı ülkelerde Anadolu uygarlıklarına duyulan açlık bir ölçüde giderilebiliyor. Fakat bunun da yeterli bir çözüm olduğu görülüyor. Çünkü yabancı müzeler ve özel koleksiyonerler satın aldıkları "mal" ne kadar iyi ve çok olursa, o denli isim yapma alışkanlığı ve ihtirası içindedirler (28).

15 Mart 1984 tarih ve 18342 sayılı resmi gazetede yayınlanan "Ko-

runması gerekli Taşanır Kültür Varlıkları Koleksiyonculuğu ve Denetimi hakkında çıkan yönetmelik koleksiyonları belli bir statüye bağlamak amacına yöneliktir. Ülkemizin ünlü iş adamlarından ve önemli bir koleksiyona sahip olan Rahmi Koç yayınladığı bir makale ile önce yönetmeliğin gereğine, daha sonra anlaşılmayan taraflarına (örneğin 14.madde'de yer alan "Ata Yadigarı"nın ne demek olduğu gibi) ve ardından diğer ülkelerdeki uygulamaları örneklerle açıklamıştır (29).

Etnografik olarak nitelenen eserlerin alımını belirleyen yönetmelik taslak safhasında tartışma konusu olmuştur (30). Alımı ve satımı serbest bırakılacak etnografik nitelikteki eserler madde üçte belirlenmiştir (31). Bu yönetmelik etnografik eserlerin Türkiye içinde alım ve satımını serbest bırakmayı amaçlıyordu. Nedeni yurt içinde libere etmek ve elinde gizli eseri olanların ortaya çıkmasını sağlayabilmektir. Bu konuda müzeci uzmanların görüşü şöyle olmuştur: Etnografik eser, sanatçısı belli olmayan kolektif eserdir. Geçmişide 100 yılı geçmez oysa yönetmeliği hazırlayanlar Osmanlı'yı da etnografik olarak sayıyorlar. Örnek olarakta İznik çinisinin etnografik eser olarak değerlendirilmesinin yanlışlığını ortaya koymuşlar ve tüm sanat müzeleri için sanat tarihi malzemesi olduğunu vurgulamışlardı (32).

Kültür varlığı ticareti yapan sektör ise görüşlerini şöyle dile getirmişti. Etnografik eserlerin alımı, satımı ileride belki de arkeolojik eserlerin bile satılmasını sağlayacaktır. Bu olumlu bir gelişmedir. Böylece kültürümüze daha iyi sahip çıkma imkanı elde edeceğiz. Eskiden müşteri yoktu. Artık var. Ayrıca biz antikacıların neyi satacağı belli değildi. Neyin satılmasının yasak olup olmadığını bilmemiz iyi bir şey.

Yönetmelikle getirilen bir başka yenilikte, müzenin de diğer alıcılar durumuna getirilmesidir (33). Müze yetkilileri bu konudaki görüşleri "müzeleri antikacıların insafına bırakmak çok acıklı" olarak üzüntü ile dile getirmişlerdir (34).

İnsanlığın ortak malı kültür ve tabiat varlıklarını korumak amacını güden yasalar çıkmadan önce ülkemizden yurt dışına taşınmaz eser grubuna giren mimari eserler çıkıyordu. Kurtarma, koruma ve istenmeyen kötü sonuçları engellemeye yönelik çıkan yasalardan sonra, yükte hafif pahada ağır olan taşınabilir, küçük boyutlu eserlerin yurt dışına kaçırılma olayları sayılamıyacak kadar çoktur.

Eserlerin yurt dışına çıkmasını önleme çareleri:

Eski eser kaçakçılığının ve tahribatını önleme yolundaki girişimler, çalışmalar, tedbirler ve çareler önemli ölçüde halkın, eski eser-müze-eski eser kaçakçılığı konusunda bilinçlendirilmesi ve eğitilmesine bağlıdır. Bu görüşten hareketle Kültür Bakanlığı 1986 yılından beri yürüttüğü periodik eğitim kursları düzenlemektedir. Bu kurslara Kaçakçılık İstihbarat Koordinasyon Kurulu üyeleri ile bu üyelerin bağlı oldukları Bakanlık personelinin katılımı sağlanmıştır. Bu tür olumlu girişimler değişik kurumlar tarafından da yapılmalıdır

Her ilde müze açılması ile koleksiyonlar giderek zenginleşmiştir. Bu eserler eğer bu müzeler açılmasalardı, ya yurt dışına çıkmış ya da yerinde tahrip edilmiş olacaktı. Raslantı sonucu eski esere sahip kişinin, öncelikle müzeye gitmesini sağlamak gerekir. Bunun içinde kişiyi bugünkü ölçülere göre ödüllendirmek ve "müzelere giden esere az para verilir" veya "orada eziyet görürsün" şeklindeki genel yargıyı silmek gerekir.

Bir kültür belgesi, tarihi bir belge olma niteliğini konteksinden, çevresinden koparılarak, yurt dışına çıkarılmasıyla niteliğini kaybetmiş, sadece güzel bir eşya bir biblo özelliğini almıştır. Bu durumun ne denli zararlı ve üzücü olduğunu belirtmeye gerek yok.

Peki eski eserlerimizin yurt dışına kaçırılmasının sebebi ne? Sebep dünyada oluşmuş düşük sanat piyasasının varlığı. Ülkeler bu konuda üç başlık altında değerlendirilebilirler. (1)-Eski eser ihraç edenler, bunlar eski eser açısından zengin olmalarına rağmen ekonomik durumu bugün zayıf olan ülkeler. Türkiye bu grup içinde yer almaktadır. (2)- Eski eser ithal edenler. Eski eser açısından fakir, fakat ekonomik durumu iyi olduğu için alış gücü yüksek olanlar A.B.D. Japonya ve Batı Avrupa ülkeleri bu gruba girerler. (3)- Birde sanat piyasası görevi yapan aracı ülkeler vardır.

İsviçre, İngiltere, A.B.D. gibi. Bunların müzayede salonlarına çoğunlukla yaşa dışı yollarla varan eski eserlere en yüksek fiyatı ödeyebilen kurum veya şahıs tarafından satın alınır ve böylece dünyanın dört bir yanına dağılırlar.

Eski eser ticari değeri talebi arttırmaktadır. Çünkü artık eski eser tıpkı altın gibi sağlam bir yatırımdır. Durduğu yerde uzun vadede değer kazanır. Değer yükseldikten sonra bir kültür bağışi olarak müzeye hibe edildiğinde, yapılan bağış nedeniyle gelir vergisinden düşme imkanı sağlar. Bu olayın gerisinde de kar düşüncesi vardır (25).

Eski Eser kaçakçılığının önlenmesi ve eserlerin ait oldukları ülkelere iadelerinin sağlanması, Uluslararası kuruluşlarca da kabul edildiği üzere, eserlerin ait oldukları ortamda sergilenmeleri halinde gerçek değerinin ancak dünya milletlerince kabul edilmesi ve elbirliği ile uğraş vermeleri ile gerçekleşebilecektir. 1983 yılında kurulan "Kültürel Varlıkların Ait Oldukları Ülkelere İadesi" adlı Uluslararası komitenin geçtiğimiz yıllarda yaptığı toplantıda, şu önlemler alınması istendiğini basın kanalıyla öğrenmiştik.

- "Tüm dünyadaki müzeler, koleksiyonlar, antika tüccarları, eserlerini envanterini UNESCO ve İNTERPOL'a bildirsinsinler.

- "Tüm dünyadaki müze yöneticileri, koleksiyoncular, antika tüccarları eser satın alırken nasıl, ne zaman, nereden elde edildiğini gösteren belge istesinsinler.

- "Bir ülke kendi kayıpları hakkında araştırma yaptığı zaman soru yöneltilen müze idaresi, koleksiyoncu, antika tüccarı açıkça bilgi ve cevap versin.

- "Turistlerin gümrük çıkışlarında kontrol edilmesini Unesco Türkiye Milli Komisyonu Başkanı Prof. Dr. S. Sinanoğlu öneriyor. Sebep olarak Güney Doğu Anadolu'da Urartu Uygarlıklarına ait değerli tarihi eserlerin turistler tarafından Avrupa'ya kaçırıldığını, son yıllarda kitle turizmine ağırlık verildiğini, döviz getiren turistlerin bir ölçüde tahribata neden olduğunu ileri sürüyor.

Bir başka önleminde yabancı kazı ekipleri ile ilgilidir. Yasa dışı yollarla yurt dışına kaçırılan eserlerin iade edilmediği sürece, bu eserleri müzelerinde sergileyen devletlerin uyuşundaki arkeologların Türkiye'de kazı yapmalarına izin verilmemesiyle ilgilidir. Kültür Bakanlığı üst düzey bir yetkili 1986 yılında basında konu ile ilgili görüşlerini şöyle dile getirmiştir. "Ülkemizde kazı yapan yabancı başkanları, kendi ülkelerindeki antika pazarlarında Türkiye kökenli eserlerin satımında bakanlığımız tarafından verilecek izin kağıdının zorunlu kılınmasını kendi ülkelerinden isteyebilirler. Bunun yapılabilmesine inanıyoruz. Mesela, bugün A.B.D haşhaş ekiminin yasaklanması için pek çok ülkeyi ikna etmiştir. Dış pazarlarda eski eserlere bir denetim getirilirse, kaçakçıların Türkiye'ye ilgisi azalır. Kaçakçılıkla mücadele konusunda düşündüğümüz bir başka girişimde ülkemiz topraklarından kaçırılmış eserleri bize iade etmeyen yabancı müzelerin, Türkiye'de finans ettikleri kazıları durdurmaştır. Ayrıca bu tür müzelerin bizden sergi isteme taleplerinide

kabul edemeyeceğimizi bildiriyoruz. Bunun işler bir metod olduğunu Paul Getty Müzesinde gördük. Bizden, sergi göndermemizi istemeleri karşısında, biz de onlarda bulunan Herakles kabartmasını iade etmesini istedik. Nitekim eser, Antalya müzesine gelmiştir". Önlem teklifi üzerine bir tartışma ortamı açılmış ve bilim adamları görüşlerini bildirmişlerdi. (35)

Bir bilim adamı görüşlerini şöyle açıklamıştı. "Antika kaçakçıları ile bilim adamlarını aynı kefeye koymamak gerekir". Bir başka bilim adamının görüşü ise şu idi. "Yabancı kazıların yasaklanması ile kaçakçılığın önüne geçmek mümkün değildir. Aksine kaçakçılara arayıp bulamadıkları bir fırsat vermiş oluruz" (36). Daha önceki yıllarda Dorak olayının olduğu günlerde Dr. N. Fıratlı düşüncesini şöyle dile getirmişti. "Esas amacı eserleri korumamak gelecek kuşaklara aktarmak olan bu gibi ilim kurumları veya kişiler kaçak eser satın alarak amaçları dışına çıkmış olurlar. Dorak Hazine'sinin kaçırılış öyküsüne adı karışan bilim adamının kazı izni iptal edilmiştir. Bu önlem Türkiye'de çalışan yabancı arkeolojik misyona mensup olanların bu gibi hareketlere karışma. Türkiye Kurallarına uymada dikkatli olmaları bakımından çok etkili olmuştur (37).

Yabancı müze yöneticilerinin görevlerini iyi yapmalarının ölçüsü mümkün olduğunca değerli eseri kurumlarına kazandırmaktır. Yabancı müzelerin görevlerini yasal yoldan yapmalarını sağlayacak ödünç verme yöntemi (loan system) bir öneri olarak ortaya atılmıştır. Bu düşünceye göre eski eser koleksiyonlarımızdan belli konuları belli süre onlarda kalmak şartıyla ödünç verilebilse veya kiralsansa antika piyasasındaki aşırı talebin karakteri değişmiş olacaktır. Bu yöntemin uygulanabilmesi içinde 1983 tarihli yasaya ödünç verme maddesinin konulması gerekmektedir (38).

19.yy'da Anadolu'da yabancılar tarafından gelişmiş güzel yapılmış kazıların yapıldığı, ülkemizden çeşitli yollarla tarihi eserlerin götürüldüğü bir gerçektir. Eserlerin ait oldukları ülkelere verilmesi işleminde ilgili ülkenin bu eserleri koruma olanaklarının dikkate alınması vurgulanmaktadır. Oysaki artık ülkemiz müzecilikte çok ilerleme kaydetmiş ve uluslararası bir düzeye çıkmıştır.

Günümüzde toplumun eski eserlerimize karşı duyarlı ve sahiplenebilmesi için halkamızın önce ülkemizde var olan zenginliğimizi görebilmesi izleyip bilmesi, sindirmesi ve sanat ve kültür alanında doğru bir değer ölçüsü kazanmasını sağlayabilecek yönde eğitilmelidir. Multivizion programları, yayınlar, kültür gezileri, belgeseller, ve medyada yer almasını sağlamak çok

yararlı olur kanısındayım.

Sıraladığımız önlemlerden şu sonuç çıkıyor. Eski eser kaçakçılığının önlenmesi ve eserlerin ait oldukları ülkelere iadesinin sağlanması konusunda tüm dünya ülkelerinin el birliği ile uğraşması şart. Çünkü kültür varlıkları ait oldukları yerlerde sergilendikleri takdirde gerçek anlam ve değerlerini kazanacaklardır. 1993 yılında Amerika'dan gelen Karun'un hazinesi henüz güncelliğini yitirmeyen öncelikle ülke sınırları içinde var olan değerleri korumak, sonra da yurt dışına kaçırılan eserlerle mücadele ve daha sonra da toplumun bu konuda duyarlı olmasını sağlayıcı eğitim şart. Halk ülkesinin geçmişine ait kültürel değerleri konusunda bilgilendirilmeli, korunmaları için bilinçlendirilmeli ve desteği alınmalıdır. Çünkü halkın katılmadığı bir olaydan yapay önlemlerle sonuç almak zordur. Basının etkisi bu yönde kullanılabilirse ülkesindeki eserleri tanıyan, koruyan bir toplum oluruz. Öteki ülkelerde ülkemize gelerek, müze ve ören yerlerimiz gezerek yalnızca seyredeler.

DİP NOTLAR

- (1) Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin yürürlüğe konulmadan önce Osmanlı İmparatorluğu içinde yapılan eski eser kaçakçılığı ile ilgili örnekler pek çoktur. 1874 tarihli tüzük arkeolojik kazılar için bir takım esaslar getirmiş olmasına karşın zayıf tarafları da vardı. Madde.3 ve 32 bulunan eserlerin bölüşülmesine ve yurt dışına çıkmasına izin veriyordu. Bkz. Mustafa Cezar, Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi., İstanbul 1971, s.286.
- (2) Kısa öyküleriyle tanıtmaya çalıştığımız "Eski Eser Kaçakçılığı" başlığı altında toplanan eserlerin tüm envanterini burada vermek mümkün değil. Yurt dışındaki müzelerde bulunan Türk eserlerinin sayısı da çok fazladır. M. Önder "Yurt dışındaki müzelerde bulunan Türk eserleri sayıca, neredeyse Türkiye müzelerinde bulunan eser sayısına yakındır" cümlesiyle durumu özetlemiştir. Mehmed Önder, Yurt Dışı Müzelerinde Türk Eserleri., Ankara 1983.
- (3) Ülkemizden yurt dışına kaçırılan eserlerin anlatımı, yurt dışına kaçırılış veya gündeme geliş tarihleri esas alınarak yapılmıştır.
- (4) Tülay Ergil, "TV'deki bir belgeselin ardından-Eski Eser Kaçakçılığı ve Soygun" Marmaranın Sesi, Sayı: 12, Mart 1985, İstanbul 1984, s.14-15
- (5) Wolfgang Oberleitner, "Viyana'daki yeni Ephesos Müzesi" Arkeoloji Sanat, Sayı: 40/41, s.2-8
- (6) Sunak (Fransızcası antel, Almancası ve İngilizcesi Altar) genellikle tapı-

nak avlularında veya başka yerlerde bulunan, üzerinde kurban kesilen ya da buhur yakılan, taştan mermerden çeşitli büyüklükte olabilen tapınma ve dinsel tören araçlarıdır. Sırf kendisine görkemli bir görünüş kazandırmak için yapılmış bir yapının ortasında yer alan sunağa örnek Bergama Zeus Sunağıdır.

- (7) Necdet Günküt "Bergama Müzesini içim sızlıyarak gezdim" Milliyet, 23.Temmuz 1972, "Bergama Tapınağını Doğu Almanya vermiyor", Hürriyet, 2.Haziran 1990, "Zeus'a Almanya'dan destek", Güneş, 7.Şubat 1991-"Almanya'daki dernekler faaliyete geçti" 9.Şubat 1991-Mustafa Balaban "Zeus dosyası hazır", Cumhuriyet, 12.Şubat 1991 - "Arşiv hazırlıkları ve dosya hazırlıkları tamamlandı", Türkiye, 15.Şubat 1991 - "Zeus Sunağı için Bakanlık devrede", Milliyet, 20.Şubat 1991 "Zeus için ışık", Tercüman, 23.Şubat 1991- "Zeus Sunağı nasıl kaçırıldı?", Yeniasır, 24.Şubat 1991 - "Zeus Tapınağı rüşvetle kaçırıldı" Günaydın-Aktüel, 24.Şubat 1991 - "Bergama'daki Zeus Sunağı'nın 112 yıl önce Berlin'e kaçırılma öyküsünü kazıyı yapan arkeoloğun günlüğü aydınlattı", Hürriyet, 24.Şubat 1991 - H. Çetinkaya, "Sürgündeki Zeus", Cumhuriyet, 5.Nisan 1991 - Muammer Yaşar, "Sunağı istiyoruz", Yeniasır, 14.Nisan 1991 - Hıncal Uluç, "Bu yazı bir alkıştı", Sabah, 19.Nisan 1991 - "zeus için mahkemeye gidiliyor", Hürriyet, 2.Mayıs 1991 - "Zeus Sunağı'na yeni kampanya", Yeniasır, 10.Haziran 1991 - H.Şenöken, "Zeus Sunağı, Bergama'ya ait", Cumhuriyet, 8.Temmuz 1991 - "Zeus kampanyasına gurbetçi desteği", Hürriyet, 4.Eylül 1991 - Tahsin Tuna, "Düsseldorf Valisi ve Belediye Başkanı Bergama'lıları üzdü-Zeus kampanyası anlamsız girişim", Hürriyet, 10.Eylül 1991 - "Düsseldorf Valisi kestirip atte - Milli servetimiz Zeus'u vermeyiz - Sunak bizim", "Zeus'a destek" - Cumhuriyet, 23.Eylül 1991, Milliyet, 10.Eylül 1991 - Ali Şahin "Çalınan eserlerin iadesi teklifimize Almanya'dan acı ama gerçek cevap. Kültür polikanız varmı ki?... Dev Mabedi götürmüşler, moloz yığınlarını da bize bırakmışlar", Zaman, 20.Kasım 1991.
- (8) Kamil Su, Osman Hamdi Bey'e kadar Türk Müzesi, İstanbul 1965, s.18-20. Tülay Ergil, "Truva Hazinesi, Terkar nerede ve ne zaman birleşecek", Marmara'nın Sesi, Sayı: 77, Aralık 1991, İstanbul 1991, s.23. Mehmet Önder, "Truvalı Helena'nın hazinesi de çalındı", Milliyet, 25. Mart 1992.
- (9) Mehmet Önder, "Okyanusu iki defa aşan 56 sandık tarihi eser-Sard eserleri Amerika'ya nasıl taşınmıştı", Antika, sayı.20. 20, Kasım 1986, İstanbul 1986, s.6-9
- (10) The Illustrated London Gazetesi, 29.Kasım 1959-Turhan Aytul, "Mil-

yarlık kral hazinesi kaçırıldı", Milliyet, 29.Mayıs 1962 (Gazete fiyatı 25 kuruş) - James Mellart, "Tarihi Dorak krallığı hazinesinde neler var", Milliyet, 30.Mayıs 1962.

Bilge Umar/ Altan Çilingiroğlu, Eski Eserler Hukuku, Ankara 1990, s.449-455 Dorak olayı (Umar'ın eki) başlıklı bölümde, Mellart'ın öyküsü, yayını, gelişmeler ve Mellart'ın bu öyküyü uydurduğu kanıtları irdelenmektedir. Vardığı sonucu da "Dorak hazinesi diye bir hazinenin hiçbir zaman bulunmadığını ve öykünün tümünün Mellart'ın uydurduğu doğrultusunda olmuştur.

(11) Kenneth Pearson-Patricia Connor, The Dorak Affair, London 1967. Ne-zih Fıratlı, "Antika kaçakçılığı konusunda bir eser", Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı: 19/298, Temmuz 1968, İstanbul 1968, s.9.

(12) James Mellart Konya yakınındaki Çatalhöyük'te kazı başkanı olarak bilimsel kazı çalışmaları yapmaktaydı.

(13) Tülay Ergil, Tarih öncesinden çağımıza sanat, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, İstanbul 1993, s.30.
Cevdet Bayburtluoğlu, Lykia, tarihsiz Ankara, s.19.

(14) Tülay Ergil, "İzmit'te bulunan Nike'li küpe hakkında yeni görüşler" Arkeoloji ve Sanat Dergisi, sayı: 6-7, İstanbul 1979, s.6-7. Yalçın Çınar "Koleksiyonu uzmanlardan başka kimse göremedi" Milliyet-Magazin 27.Mayıs 1979 - Tülay Ergil "İnsanlar kendilerini bildiklerinden bu yana süsleniyorlar", Milliyet-Magazin, 27.Mayıs 1979.

Tülay Ergil, Küpeler-Earring, İstanbul 1983, s.22-24.

(15) Şehrazat Karagöz, "Karun Hazinesi ve Lydia sanatı", Art Dekor, Aralık 1993, İstanbul, s.102-106.

Tülay Ergil, Tarih öncesinden çağımıza Sanat, İstanbul 1993, s.30 Bu olayın ardındaki öykü, 2600 yıl öncesine tarihlenen ve çoğu gümüş ve altın eserlerden oluşan büyük bir kolleksiyonun bundan yirmi sekiz yıl önce ülkeden yasa dışı yollarla kaçırılması ve Türkiye'nin tarihsel mirasının bir parçası olduğunu iddia ederek hazineyi geri istemesi ve yıllar süren hukuksal savaşın sonucudur.

(16) Bülent Ulukan- "Yakalanan Alman suçunu inkar ediyor", Milliyet 3. Ağustos 1969, - Ali Gevgili, "Tarihi eser soygunu ve Kaçakçılığı", Milliyet, 3.Ağustos 1969.

(17) Mehmet İ. Tunay, "Müze soygununa bir yenisi daha eklendi-Gordion, "Pirelli", sayı: 141, yıl 12, Haziran 1976, İstanbul 1976.

(18) Market Alert, "Roman sculpture stolen from Aphrodisias", Journal of field Archaeology, Vol.4,1977, s.113-115.

(19) Özgen Acar, "Çoğu Türkiye'den götürülen 1993 parça satıldı-Kaçak sık-

keler Hollywood'da", Milliyet, 12 Nisan 1987

Özgen Acar, "1984'de Türkiye'de bulunan ve Amerika'ya kaçırılan 1900 sikkelik hazine çelik kasalarda saklanıyor. Yüzyılım kaçakçılığı" Cumhuriyet, 20 Haziran 1988.

Özgen Acar, "Amerika'ya kaçırılan Elmalı Hazine'sinin üç sahibinden biri Türk Hükümetinin ekonomik danışmanı-Büyük hazine talanı", Cumhuriyet, 21 Haziran 1988.

(20) Tülay Ergil, Tarih öncesinden çağımıza sanat, İstanbul 1993, s.26.

(21) Christie's London, Ancient Near Eastern Texts from the Erlenmeyer Colloction, 1988, s.59.

(22) Tabletın özel koleksiyondaki parçası 1916 yılında Keilschrifttexte aus Boghazköi I 2)'da H.H. Figula - E.F. Weidner tarafından, Ankara Anadolu Medeniyetleri müzesindeki parçası ise (335/0) 1957 yılında Keilshrifttexte aus Boghazköi IX 43'te H. Otten tarafından yayınlanmıştır.

(23) Bilge Umar/Altan Çilingiroğlu, Eski Eserler Hukuku, Ankara 1990, s.2,5

(24) Mustafa Cezar, Sanatta Batı'ya açılış ve Osman Hamdi, İstanbul 1971, s.225, 285-297.

Tanzimat devri basanında, eski eser ve müze konusunda haber niteliğinde, haber, haber-makale şeklinde çıkmış olması az da olsa eski esere ilgi ve bunların korunması bilinci doğurmuştur.

Ceride-i Havadis, no: 122, şevval 1277 - Ruzname-i Ceride-i Havadis no: 40,19 Cumadelahir 1281, no:81, 19 Şaban 1281, no:86, 26 Şaban 1281.

(25) Bilge Umar/Altan Çilingiroğlu, Eski Eserler Hukuku, Ankara 1990, s.7-9.

(26) F. Karagözoğlu / İ. Sönmez / T. Karagözoğlu, Eski Eserler Hukuku, Ankara 1989, s.37-85.

(27) Türkiye'nin ilk özel müzesi olarak kurulan Sadberk Hanım Müzesi'dir. Tülay Ergil, Museums of Istanbul Müzeleri, İstanbul 1993, s. 138-140.

(28) Nuşin Asgari "Geçmişin Sömürüsü: Eski Eser Kaçakçılığı", Hürriyet-Gösteri, sayı:78, Mayıs 1987, s.72-73

(29) Rahmi Koç, "Eski eser koleksiyonculuğunu düzenleyen kanun ile ilgili yönetmelik amacına hizmet etmeyecek kadar muğlaktır. Eski eserlerin yurdumuzda onarılıp korunması yerine bunları toplamaya kalkanları tedirgin edecek, caydıracak şekilde kaleme alınmıştır.- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve Yönetmeliği", Milliyet, 22 Mayıs 1984.

- (30) Bu yönetmelik 3.5.1988 gün ve 19803 sayılı resmi gazete'de yayınlanmıştır. Yönetmelikte, Etnografik nitelikteki kültür varlıkları: Halkın sosyal hayatını yansıtan insan yapısı araç ve gereçler dahil bilim, din ve mihaniki sanatlarla ilgili taşınır varlıklarını ifade eder cümlesiyle tamamlanmıştır.
- (31) Bu maddede de bir ölçüde serbestiyet getirmiştir. Madde:3 - Müze koleksiyonlarını tamamlayıcı nitelikte olmayan ve belge değeri taşımayan etnografik nitelikteki kültür varlıkları ile Abdülmecit, Abdülaziz, V. Murat, II. Abdülhamit, V. Mehmet Reşat ve Vahdettin'e ait aynı çağdaki sikkelerin alımı ve satımı ve devri serbest olup ayrıca tescile tabii değildir.
- (32) Her geçen gün hızlanan kayıplar karşısında, kamu oyunun dikkatini çekme amacıyla "Türkiye'de Eski Eser Kaçakçılığı, tahribatı ve korunması sempozyumu" 30 Ocak-2 Şubat 1989 tarihlerinde Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde yapılmıştır. Kültür belgelerimizin tahribine son verecek bir politika oluşturmak ve ilgili çevrelerin görüşlerini somut biçimde ortaya koyarak konunun bilinçli biçimde ele alınmasına öncülük etmek amacıyla 18. Mayıs 1991 günü, Taksim Atatürk Kitaplığında Arkeoloji ve sanat yayınlarının girişimi ile "Eski eser kaçakçılığının önlenmesinde politika ne olmalıdır?" başlıklı bir panel düzenlenmiştir.
- (33) Düzenlenen bir müzayedede bir İznik tabağı satın alınmıştı. İznik çinileri 1989 yılının "İznik yılı" olarak belirlenmesi ile çok popüler oldular bu popüleriteye büyük katkı veren bir de önemli bir sanat olayı olarak nitelendirilen İznik Çinileri Sergisi (16 Eylül 1989-15 Aralık 1989) ve bu etkinliğin yanı sıra bir de kitap yayınlandı. Julian Raby / Nurhan Atasoy, The Pottery of Ottoman Turkey, İstanbul 1989.
- (34) Etnografik nitelikteki taşınır kültür varlıkları hakkında yönetmelik çıktından sonra, bir müzayedede organizasyonunun girişim, bir bankanın desteği ve Yıldız Üniversitesi'nin Oditoryumunda gerçekleşen "Eski Eser Kaçakçılığının önlenmesinde Müzayedeler ve Yasalar" başlıklı sempozyum 10, 11, 12 Ocak 1991 tarihleri arasında yapılmıştı. "Sempozyumun ardından", Antik / Dekor - sayı: 10, İstanbul 1991, s.147-149.
- (35) Nuşin Asgari "Geçmişin sömürüsü: Eski Eser Kaçakçılığı" Hürriyet-Gösteri sayı:78, Mayıs. 1987, İstanbul 1987 s.72
- (36) Serpil-Turgay Gözdereliler, "Bütün çabalara ve yasalara rağmen tarihi eser kaçakçılığı önlenemiyor-Anadolu Yağma Hasan'ın böreği mi? Milliyet, 18. Temmuz 1986-"Yerli ve yabancı uzmanların genelde

paylaştıkları görüş-Kültür beşiği Anadolu", Milliyet, 19.Temmuz 1986.

- (37) Nezih Fıratlı, "Antika kaçakçılığı konusunda bir eser", Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Sayı: 19/298, Temmuz 1968, İstanbul 1968. s.9
- (38) Nuşin Asgari, "Geçmişin sömürüsü: Eski Eser Kaçakçılığı" Hürriyet-Gösteri, sayı: 78, Mayıs 1987, s.72-73